

УДК 72.01 (03)

П. Ю. Храпко, к. філос. н.

**ПРОБЛЕМА МОДЕЛІ ЗНАКУ ТА ЗНАЧЕННЯ В СЕМІОТИЦІ
АРХІТЕКТУРИ Ю. СОМОВА**

Анотація. Проведено критичний аналіз моделі знаку російського теоретика архітектури Ю. Сомова. Розглянуто проблему уніфікації різних моделей знаку, природу їхніх складових елементів. Досліджено характер розуміння проблеми значення в межах моделі знаку Ч. Пірса. Зроблено аналіз прикладів використання моделі знаку в практичному дослідженні.

Ключові слова: семіотика архітектури, знак, модель знаку, значення.

П. Ю. Храпко, к. філос. н.

**ПРОБЛЕМА МОДЕЛИ ЗНАКА И ЗНАЧЕНИЯ В СЕМИОТИКЕ
АРХИТЕКТУРЫ Ю. СОМОВА**

Аннотация. Проведен критический анализ модели знака российского теоретика архитектуры Ю. Сомова. Рассмотрена проблема унификации различных моделей знака, природа их составных элементов. Исследован характер понимания проблемы значения в рамках модели знака Ч. Пирса. Сделан анализ примеров использования модели знака в практическом исследовании.

Ключевые слова: семиотика архитектуры, знак, модель знака, значение.

P. Yu. Khrapko, Candidate of Philosophy Sciences

**THE PROBLEM OF SIGN'S MODEL AND MEANING IN THE SEMIOTICS OF
ARCHITECTURE OF YURIY SOMOV**

Abstract. Some of the main aspects the semiotics of architecture of Russian scientist Y. Somov was analyzed in the given article. The author's aim is to shows explanation of constituent components of different models of sign, possibility their assimilation, nature of understanding problem of meaning within model of sign of Ch. Pierce from the point of view Y. Somov. The examples of using model of sign in practice are suggested the questions too.

The study begins through comparative analyses different models of sign: G. Frege, C. K. Ogden, I. A. Richards and F. de. Saussure. The author pays special attention on Y. Somov's subjective understanding of character of signifier and signified in the Saussure's model of sign. The author of article considers that the models of sign of G. Frege, C. K. Ogden, I. A. Richards cannot be reduced to the model of sign of F. de. Saussure. The certain parallel lines can be between the models of sign G. Frege and C. K. Ogden, I. A. Richards. The due to understanding of representamen as means of translation of information the signifier can be assimilated to one. It allows

possibility reducing the models of signs of F. de Saussure, Ch. Pierce to each other. It allows understanding the signified as the interpretant too.

The problem of meaning of Y. Somov closely connected with the model of sign of Ch. Pierce. The Russian scientist considers that meaning is created both within representamen-interpretant relationship and representamen-representamen, representamen-object ones. However this point of view leads to the destroying clear differentiation of elements of sign when primary integrity of sign and the thirdness structure of sign are broken. The interpretant, as very important component of sign's structure, is eliminated. It causes considerable difficulties in disclosing problem of meaning.

Keywords: *semiotics of architecture, sign, model of sign, meaning.*

Актуальність теми дослідження. Не дивлячись на інтенсивний розвиток семіотики архітектури (починаючи з другої половини 70-х рр. ХХ ст.) одними з її головних питань залишаються питання методологічного характеру. Найзагальніше вони можуть бути сформованими наступним чином: що вважати знаком та кодом в архітектурі, які методологічні прийоми та принципи можуть бути запозиченими з лінгвістики та теорії інформації, яка з семіотичних парадигм (Ч. Пірс чи Ф. Сосюр) є найефективнішою для дослідження архітектури?

Постановка проблеми. Постійність такого роду питань зумовлена здебільшого двома факторами. З одного боку, це певний супротив самого об'єкта дослідження, адже комунікативна функція архітектури є латентною порівняно з такими знаковими системами як мова, міф чи релігія. З іншого – це плюралістичність самої семіотики, що виражається в паралельному існуванні різних семіотичних проектів [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одна з таких нещодавніх спроб рефлексії методологічних засад семіотики архітектури була здійснена відомим радянським та російським теоретиком архітектури Юрієм Сомовим [2; 3; 4]. В своїх дослідженнях семіотик намагається відшукати модель знаку, найбільш ефективної в практичному дослідженні, та проаналізувати проблему значення. Важливо, що теоретичні розмірковування Ю. Сомов доповнює різноманітними прикладами практичних застосувань.

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. Важливою проблемою, яка не завжди з'являлася в полі уваги дослідників семіотики архітектури, є проблема співвідношення моделі знаку та об'єкту його застосування а також безпосередньо пов'язана з цим проблема значення.

Постановка завдання. Розуміючи всю складність та глибину поставленого завдання варто відмітити неоднозначний та дискусійний характер його вирішення. В першу чергу, це стосується тлумачення складових компонентів різних моделей знаку, можливості їхньої асиміляції, характеру розуміння проблеми значення в межах моделі знаку Ч. Пірса самої моделі знаку, її компонентів-складників. Окрім цього, низку запитань викликають приклади застосування моделі знаку на практиці.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на ідеї деяких представників радянської та російської філософії науки (І. В. Блауберг, В. Н. Садовський, Е. Г. Юдін, Г. П. Щедровицький та ін.) Ю. Сомов вважає, що практичному досліджен-

ню повинен передувати аналіз моделей за допомогою яких воно і здійснюється. Як говорить про це сам теоретик: «для початку потрібно бачити різницю між моделями в яких ми описуємо та пояснюємо реальність, а вже потім, розвиваючи ці моделі та їхні взаємозв'язки, можна краще зрозуміти та уточнити самі об'єкти вивчення» [2]. В межах семіотики архітектури така методологічна умова, на думку Ю. Сомова, реалізовується в пошуку моделі знаку, який би зміг найбільш повно та ефективно пояснити архітектуру як специфічний транслятор інформації. При цьому, найбільшу увагу теоретика викликають моделі знаку запропоновані Ф. Сосюром та Ч. Пірсом. Якщо стосовно першого Ю. Сомов налаштований більш критично, то ідеї другого приймаються повністю, що зумовлено тим, що він є: «прибічником знакової теорії Ч. Пірса» [3]. Проте перш ніж перейти до розгляду особливостей моделі знаку американського семіотика необхідно зупинитися на особливостях розуміння дослідником моделі знаку Ф. Сосюра. Це надасть нам необхідне тло, важливе для аналізу проблеми значення.

Всі суттєві аспекти розуміння Ю. Сомовим моделі знаку Ф. Сосюра можна звести до наступних: а) дуальна лінгвістична модель Ф. Сосюра пов'язує між собою означаюче (звучання) та означуване (об'єкт); б) моделі знаку Г. Фреге, Ч. Огдена та І. Річардса суттєво повторюють модель Ф. Сосюра; в) модель швейцарського лінгвіста може «розглядатися як складова частина тріадичної моделі Ч. С. Пірса та його послідовників» [3].

Задля перевірки евристичного потенціалу запропонованих семіотиком тлумачень ми звернемося до першоджерел згаданих науковців.

В одній зі своїх найголовніших робіт «Про смисл та денотат» (1892) Г. Фреге визначає знак як складову з трьох компонентів: символу, денотату та смислу. При цьому, під символом маються на увазі «слова, словосполучення або їхні графічні замітники». Денотат – це «певна річ (в самому широкому сенсі слова) але не поняття чи відношення», а смисл – «це те, що відображає спосіб уявлення що позначається даним знаком» [5].

Свій варіант так званого «семіотичного трикутника» представили в 1923 році англійські логіки та мовознавці Ч. Огден та І. Річардс. В його склад увійшли: символ, референція та референт. Під символом тут розуміється сам знаковий засіб. Референт – це об'єкт дійсності, а референція це інформація яку виражає символ. Важливим є те, що на відміну від Г. Фреге, англійські науковці також акцентують увагу на характері відношень між елементами. Так, якщо між символом та референтом існує умовний зв'язок, то між символом та референцією і між референцією та референтом існує безпосередній взаємозв'язок [6].

На противагу першим двом, модель знаку Ф. Сосюра це модель дуального типу, оскільки складається з двох компонентів – означаючого та означуваного. При цьому, якщо під першим мається на увазі акустичний образ, то під другим поняття [7, с. 77]. Важливо відзначити, що за своїм характером акустичний образ має нематеріальну а психічну, ментальну природу, оскільки є «чуттєвим образом». Зв'язок означаючого та означуваного є довільного, умовного характеру.

Таким чином, є очевидним досить суб'єктивне розуміння Ю. Сомовим природи означаючого та означуваного в моделі Ф. Сосюра. За своєю природою феномени акустичного образу та поняття безперечно відрізняються від запропоно-

ваних Ю. Сомовим звучання та об'єкта відповідно. З іншого боку, моделі знаку Г. Фреге та Ч. Огдена і І. Річардса аж ніяк не можуть бути зведеними до моделі Ф. Сосюра. Найбільш всього цьому перешкоджає навіть не її дуальна структура (хоча це також важливий аспект), а характер означаючого (акустичний образ). Певні паралелі можливі лише між моделями Г. Фреге та Ч. Огдена і І. Річардса. Відповідь на те чи може модель Ф. Сосюра бути зведеною до моделі Ч. Пірса ми зможемо дати після детального аналізу його семіотичних ідей.

Для американського філософа знак є складовою трьох елементів: репрезентамена, об'єкта та інтерпретанти.

При цьому, під репрезентаментом мається на увазі певний засіб який функціонує як знак та передає свідомості певну інформацію і про об'єкт і про інтерпретанту [8].

Об'єктом знака можуть бути і окремий матеріальний предмет і клас предметів. Важливим для розуміння об'єкта є те, що він «повинен бути завчасно відомим інтерпретатору і бути, таким чином, знаком який передує актуальному знаку» [8]. Множина усіх об'єктів поділяється на два види: безпосередні та динамічні. Якщо безпосередній об'єкт це об'єкт як він представлений самим знаком, то динамічний об'єкт є всебічно дослідженим феноменом. Іншими словами, репрезентамен безпосереднього об'єкта демонструє лише його певну вивчену частину. Для того ж щоб отримати динамічний об'єкт, його потрібно (за допомогою різноманітних репрезентаменів) дослідити з усіх можливих сторін. Динамічний об'єкт є скоріше певною недосяжною метою пізнавального процесу.

Третій компонент моделі знаку – інтерпретанта є результатом дії знака на свідомість інтерпретатора (реципієнта) [8]. Такого роду результат, в свою чергу, також може вважатися знаком, який є еквівалентним першому. Так починається ланцюг потенційно безкінечного семіозису. Процес, в якому одні знаки тлумачаться за допомогою других, які також тлумачаться, але вже за допомогою третіх і т. д. Як і об'єкт, інтерпретанта не є однорідною і поділяється на три типи: безпосередню, динамічну та фінальну. Перша з названих це навіть ще не інтерпретанта а лише її можливість. Якщо детальніше, то це потенційна можливість дії, враження, які знак спроможний викликати. Під динамічною інтерпретантою мається на увазі актуальна інтерпретанта знака в певному конкретному випадку інтерпретації. І, нарешті, фінальна інтерпретанта є те що було б досягнуто якби знак був би розглянутий всебічно. Це є «лише ідеал, який на практиці може бути реалізований завжди лише в наближенні» [8]. Таким чином, очевидним є своєрідний перетин безпосереднього і динамічного об'єкта з динамічною та фінальною інтерпретантою відповідно. В подальшому Ч. Пірс розвинув свою класифікацію інтерпретант доповнивши її емоційною, енергетичною та логічною різновидами.

Зважаючи на це, можна стверджувати можливість зведення моделей знаку Ф. Сосюра та Ч. Пірса. Завдяки тому, що репрезентамен розуміється як певний засіб що передає інформацію, тобто досить широко, означаюче може бути до нього зведеним. З тієї ж самої причини, означуване (поняття) може бути зрозумілим як результат дії знака на свідомість, тобто як інтерпретанта.

Проте, як ми відзначили вище, важливою проблемою семіотики архітектури Ю. Сомов розуміє проблему значення, яка є безпосередньо пов'язана з моделлю знака, і особливо, моделлю Ч. Пірса.

Ми бачили, що у своїй моделі знаку американський семіотик не використовує такого компонента як значення, наділяючи такою функцією інтерпретанта. Саме інтерпретанта дає реципієнту інформацію, яка, в свою чергу, розкриває різні сторони об'єкта. Іншими словами, саме в межах відношення «репрезентамен-інтерпретанта» можна говорити про значення знака. Проте Ю. Сомов вважає, що творення значення також може відбуватися і в межах відношень «репрезентамен-об'єкт» та «репрезентамен-репрезентамен» [2]. Важливо, що слушність своєї позицію науковець намагається довести шляхом практичного використання.

Так, говорячи про значення як результат відношення репрезентаменів до об'єктів Ю. Сомов наводить приклади так званих «предметних» та «непредметних» значень. Предметні значення це «вираження функції споруди в її зовнішніх формах; тектонічність – вираження гравітації та сили земного тяжіння або вираження конструкції; статичність, стійкість, динамічність композицій і форм, позначення простору який організовується в архітектурній темі комплексу будівель і всі пов'язані з ним прийоми композиційного рішення фасадів» [2].

Під «непредметними значеннями» маються на увазі «об'єкти природи, архітектури, культури, особливості соціуму, місця, регіону, країни, етнокультурної спільноти, релігії і т. д.» [2].

Наведений приклад викликає, на нашу думку, декілька важливих запитань. По-перше, що тут розуміється як репрезентамен, а що як об'єкт? Якщо на статус першого цілком можуть претендувати зовнішні форми архітектурних споруд, то постає питання якими є їхні об'єкти? «Предметні» значення, такі як функції, тектонічність, статичність, стійкість не можуть вважатися об'єктами, оскільки, згідно з поглядами Ч. С. Пірса не є ні окремими предметами ні класами предметів.

Стосовно «непредметних» значень, то їхній перелік є досить неоднозначний та вміщує в себе, поряд з дійсно об'єктами і низку «особливостей» які є радше ознаками певних феноменів (об'єктів) і з цієї причини не можуть також претендувати на положення об'єкта.

Друга проблема наведеного прикладу – відсутність інтерпретанти, що є, як ми відзначали вище, не лише суттєвим компонентом моделі знаку Ч. Пірса але й елементом тісно пов'язаним з формуванням значення. Без інтерпретанти модель знаку американського семіотика є неповною та незакінченою

У якості прикладу формування значення в межах відношення «репрезентамен-репрезентамен» Ю. Сомов використовує такий архітектурний елемент як портал. Згідно з теоретиком «значенням порталу є передусім вказівка на важливий вхід, прохід з іншого простору в інший» [2]. Таким чином, на думку теоретика, «портал» тут розуміється як репрезентамен, що відсилає до «важливого входу» який є іншим репрезентаменом. Постає питання: якщо «важливий вхід» є іншим знаком, то якою є інтерпретанта та об'єкт репрезентамену «портал». Чи можливо «важливий вхід» стає цією інтерпретантою? Щоправда одразу ж виникає запитання, що тоді є об'єктом? На нашу думку, «портал» дійсно може озна-

чати «вхід» (можливість увійти), а вхід, в свою чергу, також може бути репрезентаменом який має значення, проте це вже буде відбуватися в іншій знаковій ситуації. В даній ситуації «важливий вхід» є швидше не ще одним репрезентаменом, а значенням-функцією.

Висновки. Таким чином, поставлене завдання побудови моделі знаку може бути визнане успішним лише частково. На перешкоді його повного здійснення стали наступні чинники. По-перше, відсутність зв'язку між моделлю знаку та об'єктом її застосування. Моделі знаку створені в межах лінгвістики та логіки не критично переносяться в межі дослідження архітектури, без врахування специфіки останньої. По-друге, не завжди автентичне розуміння природи компонентів-складових різних моделей. Намагання зрозуміти їх за допомогою свого суб'єктивного тлумачення. По-третє, неможливість повного узагальнення різних моделей. Кожна з цих моделей породжена своєрідною філософською традицією, яка робить справу їхньої загальної асиміляції проблематичною.

Окрім цього, аналіз проблеми значення також викликає деякі зауваження. Безперечно це стосується спроби зрозуміти значення як такого що твориться в межах відношень репрезентамен – об'єкт та репрезентамен – репрезентамен. Як було продемонстровано, в цих прикладах порушується чітка диференціація між елементами – складовими знаку, за рахунок випадання інтерпретанти руйнується його триадна структура.

Література

1. Kull, K., Velmezova, E. What is the main challenge for contemporary semiotics? [Електронний ресурс] / K. Kull, E. Velmezova. – Режим доступу : http://www.academia.edu/10471687/What_is_the_main_challenge_for_contemporary_semiotics.
2. Сомов, Г. Ю. Знаковые системы как объект науки: модели «глобальной семиотики» и другие модели для построения семиотики архитектуры. [Електронний ресурс] / Г. Ю. Сомов. – Режим доступу: <http://gsomov.com/sign-systems-as-object-science-models-global-semiotics-and-other-models-for-architecture-semiotics/>.
3. Сомов, Г. Ю. Знаки, коды, информация [Електронний ресурс] / Г. Ю. Сомов. – Режим доступу: <http://gsomov.com/signs-codes-information/>.
4. Сомов, Г. Ю. О кодах в семиотике архитектуры и о категории «деятельность» (из переписки) [Електронний ресурс] / Г. Ю. Сомов. – Режим доступу: <http://gsomov.com/o-kodax-v-semiotike-arkhitektury-i-o-kategorii-deyatelnost-iz-perepiski/>.
5. Фреге, Г. Смысл и денотат [Електронний ресурс] / Г. Фреге. – Режим доступу: http://pcs.math.msu.su/~uspensky/journals/siio/35/35_15FREGE.pdf.
6. Ogden, C. K. The Meaning of Meaning [Електронний ресурс] / C. K. Ogden, I. A. Richards. – Режим доступу: <http://s-f-walker.org.uk/pubsebooks/pdfs/ogden-richards-meaning-all.pdf>
7. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики: пер. с фр. / Ф. Соссюр ; под ред. и с примеч. Р. И. Шор. - Изд. 3-е, стереотипное. - М : КомКнига, 2006. – 256 с.
8. Нёт, В. Чарльз Сандерс Пирс. [Електронний ресурс] / В. Нёт. – Режим доступу: http://philology.nsc.ru/journals/kis/pdf/CS_03-04/cs0304net.pdf.

References

1. Kull, K., Velmezova, E. (2014). What is the main challenge for contemporary semiotics? Retrieved from: <http://www.sss.ut.ee/index.php/sss/article/view/SSS.2014.42.4.06/75> [in English].
2. Somov, G. Y. *Znakovye sistemy kak obieekt nauki modeli globalnoi semiotiki i drugie modeli dlia postroeniia semiotiki arkhitektury [The Signification System as Object of Science: Models of "Global Semiotics" and others Models for Building of The Semiotics of Architecture]*. Retrieved from

<http://gsomov.com/sign-systems-as-object-science-models-global-semiotics-and-other-models-for-architecture-semiotics/> [in Russian].

3. Somov, G. Y. *Znaki, kody, informatsiia* [The Signs, Codes, Information]. Retrieved from <http://gsomov.com/signs-codes-information/> [in Russian].

4. Somov, G. Y. *O kodakh v semiotike arkhitektury i o kategorii deiatelnost (iz perepiski)* [On the Codes of the Semiotics of Architecture and Category of «Activity»]. Retrieved from <http://gsomov.com/o-kodax-v-semiotike-arkhitektury-i-o-kategorii-deyatelnost-iz-perepiski/> [in Russian].

5. Frege, G. *Smysl i denotat* [On Sense and Denotation]. Retrieved from http://pcs.math.msu.su/~uspensky/journals/siio/35/35_15FREGE.pdf [in Russian].

6. Ogden, C. K., Richards, I. A. *The Meaning of Meaning*. Retrieved from: <http://s-f-walker.org.uk/pubsebooks/pdfs/ogden-richards-meaning-all.pdf> [in English].

7. Saussure, F. de. (2006). *Kurs obshchei lingvistiki* [Course in General Linguistics]. (3rd ed.). (R. I. Shor, Trans). Moscow: KomBook [in Russian].

8. Noth, W. *Charles Sanders Peirce*. Retrieved from http://philology.nsc.ru/journals/kis/pdf/CS_0304/cs0304net.pdf [in English].

Надійшла 12.05.2016

Бібліографічний опис для цитування :

Храпко, П. Ю. Проблема моделі знаку та значення в семіотиці архітектури Ю. Сомова / П. Ю. Храпко // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2016. – № 2 (8). – С. 188–194.